

**Józef Orczyk**

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu<sup>1</sup>

## *Wielość o rodzinie i polityce rodzinnej*

M. Bednarski, Z. Czepulis-Rutkowska, D. Głogosz (red.)

*O racjonalną politykę rodzinną. Rodzina formacją niezastąpioną?  
Księga Jubileuszowa Profesor Bożeny Balcerzak-Paradowskiej,*

Warszawa 2017, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, 254 s.

Zmiany w warunkach pracy i życia determinowane przez nowe technologie, globalizację gospodarki i kultury powodują również transformacje w funkcjonowaniu rodzin. Instytucje społeczne, w tym państwo, próbują wspomniane procesy z jednej strony regulować, a z drugiej strony przystosować się funkcjonalnie do nowych i zmiennych warunków. Ma to wyraz również w polityce państwa wobec rodziny, która jest nie tylko komórką, ale i instytucją społeczną. Ten złożony i trudny proces przystosowania do zmian i wzajemnego oddziaływania instytucji społecznych w danym państwie można różnie określać. Redaktorzy omawianego tomu przyjęli optymistycznie, że jest to proces racjonalizacji. Kwestią jest wybór i waga wybranych kryteriów oceny. Szkoda, że to ważne zagadnienie nie zostało szerzej omówione we wprowadzeniu.

Polityka rodzinna w każdym państwie ma swą specyfikę i dynamikę realizacyjną związaną nie tylko z sytuacją materialną i pozycją społecznością, ale i z jej odczytaniem w świetle przyjętej przez rządzących ideologii. Chodzi tu zwłaszcza o znaczenie rodziny nie tylko

---

<sup>1</sup> Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, ul. Powstańców Wielkopolskich 2, 61-874 Poznań; adres elektroniczny autora: [jozef.orczyk@wsb.poznan.pl](mailto:jozef.orczyk@wsb.poznan.pl).

jako podstawowej komórki społecznej kształtującej relacje międzyludzkie, ale również jako ostoi ciągłości rozwoju społecznego. Dostrzeżenie wagi tego problemu zasygnalizowali redaktorzy, zamieszczając podtytuł *Rodzina formacją niezastąpioną?*. Świadczy to o świadomości ograniczeń wynikających nie tylko z prezentacji wyników przeprowadzonych badań, z ostrożności, jeśli chodzi o interpretacje i sugestie dotyczące ich aplikacji, ale i o obawach przed wyrażeniem opinii na temat dynamiki i kierunków zmian.

Omawiana praca składa się z czterech zasadniczych części. Pierwsza nosi znamieny tytuł *Polityka rodzinna — jej przeszłość i modelowe wizje*. Składają się na nią cztery ciekawe opracowania. Trzy z nich mają w głównej mierze charakter retrospektywny. Autorzy (Antoni Rajkiewicz<sup>2</sup>, Ewa Frątczak<sup>3</sup> i Wielisława Warzywoda-Kruszyńska<sup>4</sup>) nie ograniczają się jednak do analizy przeszłości, lecz starają się wychwycić w niej, poprzez porównania, wybrane cechy uniwersalizmu ważne dla wskazania przyszłego rozwoju sytuacji w Polsce. Warto tu zaznaczyć, że teksty E. Frątczak i W. Warzywody-Kruszyńskiej pokazują nie tylko uwarunkowania, ale i możliwości kształtowania polityki rodzinnej w Polsce w kontekście działań prowadzonych w różnych krajach Unii Europejskiej.

Odmienny charakter ma bardzo ciekawy tekst, którego autorem jest Kazimierz W. Frieske<sup>5</sup>, dotyczący interpretacji możliwości wdrażania wyników badań. Przypomina on iluzje związane z poznaniem naukowym. Autor stara się w nim pokazać, w jak dużym stopniu wyniki badań zależą od przyjętej metody, wskazuje na siłę kontekstu, a zwłaszcza pisze o nieoczekiwanych konsekwencjach opartych na procedurach, a przez to pozornie racjonalnych, działań. Jego zdaniem wiedza zwiększa jedynie prawdopodobieństwo powiązania takich czy innych czynności i ich efektów. K. Frieske kończy swój esej poświęcony wątpliwościom związanym z wykorzystywaniem wyników badań społecznych w życiu publicznym wyrazami optymizmu, że dzięki nim uda się jednak „nasz świat uczynić choćby nieco lepszym”.

Część druga książki, również składająca się z czterech opracowań, nosi tytuł *Rodzina i więzi rodzinne*. Otwiera ją tekst przygotowany przez Zdzisława Piza<sup>6</sup>, a poświęcony pojęciu rodziny i głównych uwarunkowań jej funkcjonowania. Chodzi tu głównie o przedstawienie zmiennych relacji w układzie państwo a rodzina. Kolejne trzy teksty dotyczą pewnych grup rodzin. Danuta Graniewska<sup>7</sup> analizuje sytuację związaną ze zmianą skali pomocy dla rodzin poprzez funkcjonowanie żłobków i przedszkoli. Jolanta Grotowska-Leder<sup>8</sup> prezentuje badania dotyczące opóźnionego wchodzenia młodych Polaków w dorosłość, podobnie jak ma to miejsce w innych krajach Unii. Tę część zamyka opracowanie

---

<sup>2</sup> *Wokół Rady do spraw Rodziny*.

<sup>3</sup> *Rodzina: refleksje nad zmianą i jej kontekstem teoretycznym*.

<sup>4</sup> *Dzieciocentryczna polityka społeczna w założeniach i praktyce*.

<sup>5</sup> *Iluzje evidence-based policy, czyli polityki rodzinnej opartej na faktach*.

<sup>6</sup> *Rodzina i jej bezpieczeństwo*.

<sup>7</sup> *Społeczne funkcje żłobków i przedszkoli — obecnie i w przeszłości*.

<sup>8</sup> *Osiąganie dorosłości przez współczesnych młodych Polaków na tle UE w świetle danych Eurostatu*.

Barbary Szatur-Jaworskiej<sup>9</sup>, w którym analizie poddano sytuację polskich seniorów, wskazując zarówno na zmiany, jak i zróżnicowanie.

Najbogatsza, jeśli chodzi o liczbę tekstów (6), jest część trzecia opracowania. Nosi ona tytuł *Rodzina a praca zawodowa*. Otwiera ją tekst Ireny E. Kotowskiej<sup>10</sup> dotyczący spadku płodności w krajach europejskich i możliwości jego przezwyciężenia poprzez zmiany zmierzające do lepszego łączenia pracy zawodowej z życiem rodzinnym, a wychowaniem dzieci w szczególności. Kontekst prawny tych zmian omawia w następnym artykule Jerzy Wratny<sup>11</sup>, przypominając o celowości wykorzystania w tym zakresie elastycznych form zatrudnienia. W szerszym kontekście społecznym sytuację kobiet na rynku pracy rozpatrują Zofia Czepulis-Rutkowska i Joanna Mirośław<sup>12</sup>. Autorki stoją na stanowisku swobody wyboru kobiet, ale jednocześnie mocno akcentują obowiązek państwa w stwarzaniu możliwości korzystania z tej szansy, tzn. zmniejszenia kumulacji zadań spadających na kobiety chcące pogodzić wychowanie dzieci z obowiązkami zawodowymi. Wyniki badań dotyczących sytuacji rodziców z dziećmi i ich oczekiwań, jeśli chodzi o warunki pracy, analizuje Agnieszka Smoder<sup>13</sup>, podkreślając konieczność lepszej synchronizacji sytuacji pracowników i pracodawców w tym zakresie. Specyficzny, ale coraz ważniejszy problem podaży pracy opiekunów osób zależnych, czyli głównie godzenia pracy zarobkowej z życiem rodzinnym, analizuje Cecylia Sadowska-Snarska<sup>14</sup>, zwracając uwagę na wielość i specyfikę sytuacyjną tych uwarunkowań. Zdaniem autorki kluczową rolę zaczyna jednak odgrywać wsparcie instytucjonalne osób realizujących opiekę. Część trzecią zamyka artykuł Marka Bednarskiego i Doroty Głogosz<sup>15</sup>, w którym przedstawiono złożoność i zmienność znaczenia czynników kształtujących aktywność zawodową rodziców mających małe dzieci. Według autorów w tej sytuacji dochodzi do podniesienia rangi polityki rodzinnej w kształtowaniu nowego ładu instytucjonalnego w Polsce.

Część czwarta opracowania nosi tytuł *Świadczenia dla rodzin. System emerytalny* i składa się z czterech artykułów. Otwiera ją tekst autorstwa Gertrudy Uścińskiej<sup>16</sup> poświęcony przeglądowi stanu systemu emerytalnego w Polsce i związanym z tym koniecznościami zmian. Związki ubezpieczeń społecznych z polityką rodzinną rozpatruje Aleksandra Wiktorow<sup>17</sup>. W swej wypowiedzi autorka zwraca uwagę na kompleksowość systemu ubezpieczeń społecznych, w tym na przykład nie tylko na potrzebę wspierania rodzin z dziećmi, ale szerszego uwzględniania poprawy opieki nad ludźmi starymi. Autorki dwóch ostatnich

<sup>9</sup> *Życie rodzinne polskich seniorów na początku XXI wieku.*

<sup>10</sup> *Polityka rodzinna a nowe koncepcje dotyczące spadku płodności w krajach europejskich.*

<sup>11</sup> *Rodzicielstwo a życie zawodowe. Kilka uwag z perspektywy prawa pracy.*

<sup>12</sup> *Kobiety na rynku pracy a rodzina i polityka społeczna.*

<sup>13</sup> *Rodzic na rynku pracy — trudności, potrzeby i oczekiwania pracujących rodziców w zakresie godzenia pracy z życiem rodzinnym.*

<sup>14</sup> *Godzenie pracy z rodziną jako instrument kształtowania podaży pracy opiekunów osób zależnych.*

<sup>15</sup> *Aktywność zawodowa rodziców a formy opieki nad małymi dziećmi z perspektywy przemian współczesnej gospodarki.*

<sup>16</sup> *Przegląd emerytalny 2016 — bezpieczeństwo dzięki odpowiedzialności. Działania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.*

<sup>17</sup> *Ubezpieczenia społeczne a polityka rodzinna.*

artykułów w tej części opracowania skoncentrowały się właśnie na sytuacji ludzi starszych: w wymiarze ekonomicznym w Polsce i w odniesieniu do krajów Unii Europejskiej (Bogusława Urbaniak<sup>18</sup>) oraz w zakresie wspomaganie rodzin w pełnieniu funkcji opiekuńczych wobec ludzi starszych w Polsce i w innych krajach europejskich (Agnieszka Sowa<sup>19</sup>). W obu przypadkach diagnozy wskazują nie tylko na relatywne zróżnicowanie sytuacji, ale i konieczność interwencji państwa, zwłaszcza w przypadku opiekunów.

Wartość tej publikacji istotnie podnosi skomasowanie w jednym tomie artykułów cechujących się zarówno różnorodną tematyką, jak i odmiennymi ujęciami. Jej bezsprzecznym walorem jest też przedstawianie problemów na tle porównawczym. Warto zaznaczyć, że w mniejszym stopniu odnosi się to do prezentacji dynamiki zmian, a w większym do bieżących porównań międzynarodowych. Pozwala to na lepsze umiejscowienie elementów realizowanej w Polsce polityki rodzinnej. Uświadamia to jednocześnie znaczenie potrzeby badania wzajemnych zależności różnych aspektów tej polityki i jej dynamiki.

Recenzenz tej wartościowej pracy ma również prawo wyrazić zdanie krytyczne — dotyczy ono zaproponowanego układu. W moim przekonaniu publikacja zyskałaby, gdyby ciekawy esej, którego autorem jest K.W. Frieske, został zamieszczony albo na jej początku, albo na końcu. Nie rozumiem, dlaczego artykuł B. Urbaniak nie znalazł się w pobliżu opracowania B. Szatur-Jaworskiej, podobnie więcej argumentów przemawia za umiejscowieniem tekstu I.E. Kotowskiej w części pierwszej.

Wydaje się również, że układ pracy i nazewnictwo jej poszczególnych części stałoby się bardziej adekwatne do treści opracowań, gdyby przyjąć, że część pierwsza to *Rodzina i polityka rodzinna*, część druga to obecna część trzecia, czyli *Rodzina i praca zawodowa*, część trzecia mogłaby nosić nazwę *Formy świadczeń dla rodzin*, a na zakończenie pojawiałby się wspomniany już wcześniej esej o potrzebie świadomości zmienności ograniczeń związanych z próbami sterowania rzeczywistością społeczną w oparciu o badania naukowe.

W omawianej pracy znalazły się opracowania ciekawe i ważne, choć o różnym zakresie i możliwościach aplikacji, dlatego też w recenzji sygnalizowano głównie problemy i ujęcia, nie starając się oceniać czy porównywać ich wartości poznawczych. W recenzji winno się odnosić przede wszystkim do tego, co zostało zaprezentowane, trudno jednak powstrzymać się od uwagi dotyczącej poczucia braku w opracowaniu zagadnień związanych ze zmianami w organizacji życia rodziny, w podziale pracy, strukturze dochodów. W przypadku uwzględnienia tych elementów w badaniach nad rodziną wiązałoby się to z rozpatrywaniem nie tylko przemian wielkości rodziny, ale i ewolucji relacji osób w rodzinie. Są one zależne od wpływu czynników osobowo-kulturowych, społeczno-ekonomicznych i układów sytuacyjnych. Te pierwsze mają charakter ewolucyjny, na bieżąco warunkują rozumienie innych. Natomiast pozostałe są w większym stopniu wyrazem przystosowania się do warunków — to przejaw racjonalności pojmowanej jako odczytanie nie tyle możliwości modyfikacji warunków, co wyboru dostrzeżonych szans kształtowania relacji, które członkowie funkcjonalnej rodziny uznali za możliwe do zaakceptowania. Piszę o tym z nadzieją, że

<sup>18</sup> *Sytuacja ekonomiczna ludzi starszych.*

<sup>19</sup> *Wspieranie rodzin w pełnieniu funkcji opiekuńczych wobec osób zależnych — Polska na tle innych krajów europejskich.*

---

odpowiednie badania zostaną w Polsce podjęte i Pani Profesor Bożena Balcerzak-Paradowska będzie w nich uczestniczyć.

Ostatnie dekady przyniosły istotne zmiany w funkcjonowaniu rodziny, nie tylko w związku z industrializacją i urbanizacją, lecz również rozwojem usług, niemiej jednak niezależnie od zmian funkcjonalnych jest ona nadal uważana za niezastąpioną w budowaniu zrębów życia społecznego. Badania nad sytuacją rodzin, ich funkcjonowaniem, zmianami i zróżnicowaniem także w Polsce wyraźnie zyskują na znaczeniu i tym bardziej cieszy ukazanie się omawianej książki dedykowanej Osobie, która od lat spełniała w tym zakresie fundamentalną rolę — nie tylko inicjatora i realizatora, ale i organizatora badań.

Pani Profesor Bożena Balcerzak-Paradowska nieomal w całości swe badania naukowe poświęciła analizie i wyjaśnianiu zmian sytuacji rodzin i polityce rodzinnej. Publikacja niniejszego tomu **to nie tylko wyraz uznania i szacunku dla jej dokonań, ale i zachęta do ich kontynuacji** jako jednego z warunków racjonalizacji i możliwej dywersyfikacji polityki prorodzinnej, tak aby pełniej uwzględniać zmiany i różnorodność sytuacji rodzin w Polsce.